

Удк371.134:74(07)

Семенова Олена Віталіївна

аспірантка Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини,
викладач кафедри образотворчого мистецтва УДПУ імені Павла Тичини

Семенова Елена Витальевна

аспирант Уманского педагогического университета имени Павла Тычины,
преподаватель кафедры изобразительного искусства УДПУ имени Павла Тычины

Olena Semenova

Post-graduate of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychina,
lecturer of fine arts of the cathedra of fine arts at Uman State Pedagogical University
named after Pavlo Tychina

СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ

КОМПЕТЕНТНОСТІ

СТРУКТУРНЫЙ СОСТАВ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОЙ

КОМПЕТЕНТНОСТИ

STRUCTURAL COMPONENTS OF ART CREATIVE COMPETENCY

Анотація. У статті проаналізовано погляди різних науковців на категорії: «творча компетентність», «художня компетентність», «художньо-естетична компетентність», «естетична компетентність» педагога, в різних галузях образотворчого мистецтва. Розглянуто суміжні поняття: «художня творчість», «художня діяльність», «художньо-творчий процес», «художній смак», «художньо-творча активність». Подано авторське визначення художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва.

Ключові слова: художня творчість, творча компетентність, художня компетентність, естетична компетентність, художньо-творча компетентність, вчитель образотворчого мистецтва.

Аннотация. В статье проанализированы взгляды разных ученых на категории: «творческая компетентность», «художественная компетентность»,

«художественно-эстетическая компетентность», «эстетическая компетентность» педагога, в различных областях изобразительного искусства. Рассмотрены смежные понятия: «художественное творчество», «художественная деятельность», «художественно-творческий процесс», «художественный вкус», «художественно-творческая активность». Представлено авторское определение художественно-творческой компетентности учителя изобразительного искусства.

Ключевые слова: художественное творчество, творческая компетентность, художественная компетентность, эстетическая компетентность, художественно-творческая компетентность, учитель изобразительного искусства.

Annotation. In the article the concept of art competency is analyzed and defined. The views of different scientists on the categories: «creative competency», «art competency», «art-aesthetic competency», «aesthetic competency» of the teacher, in different spheres of fine arts are considered. It is proved that these concepts are the foundation of the structure of art-creative competency. The related concepts of art creative competency of a specialist of fine arts such as «art creativity», «art creative process», «art taste», «art creative activity». The author's definition of art-creative competence of a teacher of fine arts. The views of different authors in the determining of art and creative competency in various fields of art and pedagogy are considered.

Art-creative competency of a teacher of fine art is the ability of continuous enriching of the peculiar visual experience, development of aesthetic taste and special abilities, updating of knowledge, improvement of skills and abilities in art shaping by means of composition in the practice of active producing original in content, technically skilled and objectively worth-while works that become a solid foundation for achieving heights of art-pedagogical professionalism.

Keywords: creativity, art creativity, creative competency, art competency, art-aesthetic competency, art creative competency, teacher of fine arts.

Постановка проблеми. Розмаїття й складність завдань формування нової генерації професійних учителів образотворчого мистецтва зумовлюють широке коло недостатньо розв'язаних питань, серед яких найбільш вивченим є педагогічний аспект, а художній контекст залишається поза увагою дослідників. Натомість учитель образотворчого мистецтва – це, насамперед, художник-педагог. Том художньо-професійна грань його діяльності має постійно розвиватись і вдосконалюватись у неперервному процесі педагогічної практики. Він має володіти високим рівнем художньо-педагогічної компетентності, тобто бути здатним навчати учнів художньої грамоти та творчо підходити до організації навчально-виховного процесу. Та володіння образотворчими техніками лише на репродуктивному рівні гальмує його креативне мислення, обмежує спектр професійних функцій до рівня споживача чи транслятора художніх цінностей. Натомість активне втілення власних задумів у матеріалі різних видів образотворчого мистецтва збагачує його художньо-естетичний досвід. Спілкування учнів з авторськими композиціями вчителя позитивно впливає на їхню мотивацію до творчої діяльності, осягнення духовного і матеріального світу за законами краси. Таким чином, справжній педагог-мистець в очах вихованців постає як авторитетний провідник художньої картини світу, ідеальним взірцем для наслідування в царині образотворчого мистецтва. Тому розвиток художньо-творчої компетентності є важливим аспектом в діяльності вчителя образотворчого мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що багато вчених досліджували проблеми, творчої та художньої компетентності. Теоретичні положення компетентнісного підходу обґрунтовано у працях І. Беха, Л. Алексєєвої, А. Байденко, Н. Бібик, Т. Браже, І. Зазюн, І. Зимньої, І. Єрмакова, О. Кононко, О. Овчарук, І. Родригіна, О. Савченко, А. Маркової, А. Хуторського та ін. Вивченням фахових компетентностей вчителів мистецьких дисциплін займалися Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, Г. Сотська, О. Рудницька,

О. Щолокова та ін. Натомість, незважаючи на значний масив дисертаційних робіт і публікацій з творчого (О. Кайдановська, С. Коновець, І. Мужикова, Г. Сотська, О. Музика, О. Піддубна, Л. Покровщук, М. Стась, О. Сташук та ін.) і художнього (Л. Басанець, А. Марченко, Ю. Мохірева, І. Пастир, В. Щербина та ін.) аспектів професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва, проблема формування його художньо-творчої компетентності ще не була предметом окремого дослідження.

Мета статті – дослідити складові та розкрити сутність художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. У теорії і практиці мистецької освіти вчителя образотворчого мистецтва, зазвичай, називають художником-педагогом. Звідси й виникла така нова галузь наукових знань, як художня педагогіка, у межах якої фігурують такі загальні поняття як «професійна компетентність» та «художньо-естетична компетентність».

Так, у своєму дослідженні П. Пайдуков, розглядає професійну компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як інтегративне та особистісне утворення суб'єкта, що забезпечує його готовність до свідомої і якісної педагогічної і художньої діяльності, успішної організації художньої освіти учнів. На переконання дослідника, до її змісту входять такі провідні компетенції, як педагогічна, образотворча, проектна, науково-дослідна та рефлексивна [9, с. 5]. Усі вони у своїй єдності засвідчують найбільш інтегративну категорію художньо-естетичної компетентності фахівця в галузі мистецтва.

В енциклопедичному словнику «Психологія спілкування» за редакцією А. Бодальова художньо-естетична компетентність трактується як здатність читача, глядача, слухача вичерпувати із художньої тканини твору різні за глибиною і наповненістю змістовно-сміслові шари. Ця характеристика відображає загальний рівень естетичного розвитку особистості, її досвід спілкування з мистецтвом, а також ступінь творчості, що виявляється в сприйнятті мистецтва. Усе це залежить

від знань, когнітивної складності картини світу реципієнта, його здатності до сприйняття багатовимірності й альтернативності, від володіння специфічними «мовами» різних видів, стилів і жанрів мистецтва, що дають змогу «перекласти» зміст мови мистецтва на мову людських емоцій і смислів [10, с. 371].

Художньо-естетична компетентність надзвичайно широке поняття, оскільки охоплює мотиваційну, перцептивну, когнітивну, творчо-діяльнісну й рефлексивну сфери структури особистості. Однак, якщо це поняття диференціювати на такі різновиди, як естетична й художня компетентність, то виявиться, що кожна з них для певного мистецького фаху водночас має загальний і специфічний зміст.

У дослідженні Г. Сотської естетична компетентність фахівця з образотворчого мистецтва неодмінно пов'язана з його професійними якостями. Автор правомірно обґрунтовує поняття естетично-професійної компетентності, як потрактовану інтегративну властивість особистості, що характеризується: високим ступенем полікультурної, за своїм змістом, гуманітарно-художньої ерудиції; здатністю реалізувати свій естетичний потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості) на практиці для успішної художньо-професійної діяльності, усвідомлюючи відповідальність за її результати. На переконання вченої, естетична компетентність є найбільш інтегративною характеристикою естетичного розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, в основі якого лежить сформованість розуміння і сприйняття явищ дійсності та культури крізь призму понять прекрасного і повторного, трагічного і комічного тощо, а також наявність системи теоретичних знань, практичних умінь у галузі естетики, що визначають здатність фахівця вирішувати професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях художньо-педагогічної діяльності з орієнтацією на естетичні явища [11].

Як бачимо, естетична компетентність вчителя образотворчого мистецтва з відповідною повнотою охоплює художньо-мистецьку та художньо-педагогічну сфери, тобто припускає розширене естетичне поле функцій його професійної діяльності, серед яких здатність до відтворення художньої картини світу відіграє

провідну роль. Саме тому до особливого рангу характеристик професіоналізму слід зарахувати його художню компетентність.

У загальному контексті художню компетентність Г. Гогоберідзе трактує як здатність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з художнім сприйняттям та інтерпретацією творів мистецтва різних видів і жанрів і творчістю у різних видах художньої діяльності [1, с. 13].

В. Фалько категорію художньої компетентності на прикладі фаху дизайнера визначає як уміння виробляти своє аналітичне, естетичне і практичне ставлення до культурних і художніх цінностей творів образотворчого мистецтва, а також усвідомлення ролі художньо-образної творчості в освоєнні переметного складника (дизайн).

Л. Масол та О. Гайдамака художню компетентність трактують як певну досвідченість особистості у царині мистецтва, здатність до самоорганізації в галузі мистецької діяльності на основі ціннісних естетичних орієнтацій і з метою розвитку власного художньо-творчого потенціалу. На думку вчених, це поняття має особистісно-діяльнісний та інтегративний характер, оскільки є багатограним показником результативності мистецької освіти і самоосвіти, що інтегрує всі компоненти: змістовий (знання), процесуальний (уміння), аксіологічний (цінності, орієнтації), самореалізаційний (активність, самостійність), креативний (творчість) [5, с. 6]. У такому широкому розумінні художня компетентність об'єднує в собі готовність особистості виконувати художні завдання з різних видів мистецтва (музичного, образотворчого, театрального, хореографічного, екранного тощо). Тому цілком правомірно вважати, що художня і мистецька компетентності ідентичні за своєю сутністю. Можна навіть оперувати поняттями поліхудожньої чи полімистецької компетентності. Однак, мистецька компетентність у класифікації цитованих вище авторів поділяється на переметні компетентності. Тобто представленні музична, образотворча, театральна та інші її різновиди. Окрім того, у межах конкретного мистецтва, згідно з його видами, можна

виокремити відповідну компетентність. Наприклад, фахівець з образотворчого мистецтва, безсумнівно, має володіти графічною, живописною, формотворчою, колористичною та проектною компетентностями. Тому в контексті нашого дослідження художню компетентність вчителя образотворчого мистецтва доцільно розглядати в ракурсі специфіки його фаху, що передбачає виконання функцій художньо-творчої діяльності.

Щодо фаху вчителя образотворчого мистецтва, то у науковій літературі фігурує кілька різновидів художньої (предметної компетентності) – поліхудожня, спеціальна, образотворча.

Так, за визначенням Г. Єрмоленко, поліхудожня компетентність учителя мистецтва – це професійна інтегративна якість особистості, що містить комплекс знань про взаємодію мистецтв, інтегровані програми, умінь переносити художній образ в іншу модальність, досвід поліхудожньої проектної діяльності, інтегрованої через зіставлення художніх ідей, зображень, явищ, предметів, сюжету, виразно-образотворчих засобів у когнітивному, ціннісно-мотиваційному, операційно-діяльнісному й особистісно-творчому компонентах. Їх зміст відображає особливості полімодальної (емоційно-ціннісне ставлення до різних видів мистецтв і здатність до вираження художнього образу через сенсорні системи), методичної (володіння методикою поліхудожньої діяльності і її рефлексією), дослідницькою (володіння дослідницькими процедурами в галузі поліхудожньої педагогічної діяльності) компетентностей [2, с. 5].

Образотворча компетентність художника-педагога, за твердженням П. Пайдукова, сприяє розумінню знання закономірностей практичної реалізації візуальних художніх образів на площині (аркуш паперу, дерев'яна дошка, екран монітора тощо), у реальному й віртуальному просторі (інтер'єр класу, виставковий зал і т. ін.), які застосовуються в різних видах образотворчої діяльності (малюнок, живопис, композиція, комп'ютерна графіка, скульптура, кераміка і т. д.); умінню створювати власні естетично значущі продукти за допомогою різних художніх

матеріалів (пензлі, фарби, дерево, глина, папір, віртуальний програмний інструментарій тощо з урахуванням вимог стилю, видів і жанрів образотворчого мистецтва.[9, с. 19].

Ми підтимуємо думку В. Ананьєвої, яка вважає, що до складу художньої компетентності входить низка компетенцій: образотворчо-мовленнєва; вербально-образна; образно-стильова; стратегічна; продуктивно-образна.

У різних галузях образотворчого мистецтва художня компетентність своєрідна. В одному випадку вона безпосередньо пов'язана з творчістю (художник-живописець), а в іншому – інтегрована (художник-дизайнер) чи опосередкована (мистецтвознавець).

У загальнопсихологічному аспекті творчу компетентність педагога розглянуто в дослідженні С. Яланської, яка трактує це поняття з позиції найвищого рівня розвитку професіоналізму, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно й неперервно. На переконання М. Явоненко, таке підґрунтя становить здатність людини до генерування ідей, висування гіпотез; фантазування; асоціативного мислення; бачення протиріч; перенесення знань та вмінь у нові ситуації; відмови від нав'язливих ідей, подолання інертності та критичності мислення; незалежності суджень; оцінного судження.

Отже, варті уваги такі ознаки творчої компетентності педагога, як здатність до генерування ідей, висування гіпотез, фантазування, тобто творчого процесу, що складається з етапів підготовки (інтенсивне ознайомлення з проблемою), натхнення (виникнення ідеї, дія уяви), інсайту (мить осяяння, раптового розуміння) та ухвалення рішення (виконання творчого задуму). Усе це однаково стосується і художньо-педагогічної, і художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва. При цьому специфіка першої полягає в педагогічній майстерності як успішного та якісного виконання типових і неординарних завдань щодо художнього навчання, естетичного виховання й розвитку учнів

нестандартними способами і прийомами. Особливості ж художньо-творчої компетентності зумовлені художньою майстерністю як віртуозного володіння мовою образотворчого мистецтва, його різними техніками і матеріалами, без чого у педагогічній діяльності неможливо досягнути реалізації задумів учнів.

Слід зазначити, що в науковій літературі термін «художня майстерність» часто вживаний. У широкому значенні це поняття трактується як «рівень професіоналізму художника, що залежить від таланту, праці, загального культурного і духовного розвитку творчої особистості, ідейно-естетичних настанов»; у вузькому – як «уміння володіти образотворчо-виражальними засобами того чи іншого виду мистецтва» [6]. Також нерідко художню майстерність тлумачать як високий рівень оволодіння технікою виконання мистецького твору. Однак, за В. Серовим, це звужує сутність художньої майстерності до поняття техніки, технічного вміння, суто зовнішньої віртуозності [4, с. 5]. Насправді, технічно грамотно твір, виконаний без творчого натхнення, засвідчує лише ремісничу вправність його автора.

Отже, художня майстерність постає необхідною умовою творчості і в різних аспектах виявляє свої функції, що забезпечують художнє пізнання й акти комунікації внаслідок споживання мистецтва. Саме ця обставина змушує вважати, що художня майстерність є загальним підґрунтям мистецтва. На переконання В. Оверчук, «вона проявляється в позитивній якості художнього задуму, в умілій і винахідливій розробці сюжету, у виразності композиції та в повноті пластичних і колористичних засобів вираження, а також у бездоганному володінні технікою даного виду мистецтва» [8, с. 285]. Звідси, художня майстерність – поняття складне, багатогранне, що передбачає якісну професійну підготовку і високий особистісно-творчий потенціал майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Це вимагає врахування таких положень:

– система навчання і виховання художника-педагога має бути стрункою, цілісною і науково обґрунтованою;

– у процесі навчання майбутній фахівець зобов'язаний оволодіти педагогічною і художньою майстерністю, сформувати вміння самостійної художньо-творчої діяльності в різних видах і жанрах образотворчого мистецтва;

– кінцевим результатом підготовки майбутнього фахівця повинен бути високий рівень художньо-творчої та фахово-педагогічної компетентності.

Таким чином, поняття «художня майстерність» майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – це знання системи максимального обсягу художніх засобів, закономірностей сприйняття художнього твору, уміння здійснювати пошук і знаходити нові змістовно-формальні способи художнього вираження, здатність до активного вивчення і використання специфічної мови різних видів образотворчого мистецтва. Усе це забезпечує студентів вихід на власну художню манеру виконання творів виставкового рівня, як провідного показника його художньо-творчої компетентності.

Категоріальну сутність художньо-творчої компетентності фахівця з образотворчого мистецтва доцільно розпочати зі з'ясування таких суміжних понять, як «художня творчість», «художня діяльність», «художньо-творчий процес», «художній смак», «художньо-творча активність».

У навчальному посібнику з естетики термін «художня творчість» означено як процес духовно-практичного втілення художньої ідеї у чуттєво сприймані художні образи. Загальна її спрямованість – досягнення максимальної відповідності між творчим задумом і його адекватним утіленням у мові мистецтва. Тобто, це процес об'єктивації у матеріалі мистецтва образів, що склалися в уяві, набули виразної життєвої повноти та внутрішньої необхідності у межах твору як цілісності художньої ідеї та її образного життя [7, с. 151]. Отже, за своєю сутністю художня творчість є діяльністю, процесом і продуктом.

На переконання О. Іваненко, художня діяльність – це особлива форма якісного переходу від уже відомого до нового, невідомого в мистецькій сфері, вона завжди насичена яскравими позитивними емоціями і завдяки цьому володіє

великою привабливою силою, художньо-образною мовою, специфікою відтворення дійсності, яка на свою чергу, визначається особливостями тих чи інших життєвих явищ та обставин [3, с. 65]. Іншими словами – це художньо-творчий процес образного відтворення життєвих явищ і подій.

І. Туманов справедливо стверджує, що художньо-творчий процес надзвичайно складний за своєю природою, оскільки охоплює: сприйняття, у ході якого відбувається вивчення об'єкта або явища; творчий задум або формування художнього образу у свідомості художника; практичну роботу з метою створення твору в обраному матеріалі. Так, митець, сприймаючи об'єкт зображення, фіксує відповідні йому риси, властивості, пропорції, інші характеристики й, одночасно аналізуючи їх в різних площинах та ракурсах, синтезує в різних поєднаннях з метою створення якнайповнішого уявлення і проникнення в сутність того, що зображається. Творчий задум виникає у мисленні художника у репродуктивній (об'єктивні знання про об'єкт, що зображується) продуктивній (створення нових ідей, теорій, концепцій) формах розумової діяльності. Виконання твору ґрунтується на основі заздалегідь сформованих художньо-технічних умінь і навичках [12, с. 41–42]. «Технічні навички й секрети майстерності приходять до художника не самі собою, а внаслідок тривалої наполегливої роботи. Свобода і віртуозність володіння мовою мистецтва дає можливість художнику цілком віддаватися творчості, пише М. Ростовцев, легко реалізовувати творчі задуми. Художник, який слабо володіє зображальною технікою, стає скутим і не може повною мірою виразити свої задуми» [11, с. 184]. Отже, саме від рівня художнього сприйняття, новизни й оригінальності художньо-творчого задуму та технічної досконалості виконання в матеріал твору залежить якість та об'єктивна естетична цінність створеного продукту.

З урахуванням окреслених теоретичних конструктів феномена художньої творчості, М. Пічкур художньо-творчу компетентність узагальнено визначає як «універсальну характеристику особи митця, який дотримується законів, грамотно

використовує засоби й прийоми гармонізації твору та постійно вдосконалює свою майстерність». У цій інтерпретації нам імпонує особистісний підхід автора з позиції універсалізму композиційної діяльності, що охоплює образотворчу грамоту й уміння гармонізувати художню форму. Очевидно, що саме знання, уміння й навички з композиції є основою художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва, неухильний розвиток якої піднімає його до вершин професіоналізму – майстерного та ефективного виконання фахових функцій щодо художньо-естетичного навчання, виховання й розвитку школярів. Для цього художнику-педагогу потрібно самостійно вибудовувати траєкторію професійного зростання. На її шляху він повинен постійно цікавитися проблемами теорії і практики композиції, нагромаджувати власний художньо-творчий досвід, захоплюючись певним видом образотворчого мистецтва.

С. Чернишева вважає, що художньо-творча компетентність лежить на перетині творчих і професійних компетентностей і являє собою комплексну характеристику особистості педагога, здатного виконувати художні завдання на творчому рівні і виявляє готовність навчати цьому учнів [14, с. 675]. Очевидно, що дослідниця до художньо-творчої компетентності зараховує і художньо-педагогічну. На наше переконання, це різні категорії. Загальновідомо, що педагог, який не вміє малювати, не здатен навчити цьому учнів. Тому художньо-творча компетентність є первинною в ієрархії професіоналізму вчителя образотворчого мистецтва. Адже лише справжній творчо працюючий художник здатний навчити малювати, але, будучи відповідно підготовленим до педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, урахувуючи зміст базових категорій дослідження, спробуємо дещо ширше сформулювати сутність художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва, як його *здатності до неперервного збагачення власного візуального досвіду, розвитку естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмінь і навичок з художнього формотворення засобами композиції в практиці активного*

продукування оригінальних за змістом, технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних творів, що стає міцним підґрунтям для досягнення вершин художньо-педагогічного професіоналізму. Звісно, що процесуальний аспект формування такої здатності, насамперед, зумовлений бажанням педагога бути художньо-творчо компетентним, володіти відповідними знаннями й уміннями. Отже, перспективою подальших досліджень є розроблення моделі педагогічної системи для формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами композиції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гогоберидзе А.Г. Предшкольное образование: некоторые итоги размышления (Концепция образования детей старшего дошкольного возраста) // Управление дошкольным образовательным учреждением, 2006. № 1. – С.10-19. с
2. Ермолденко Г. Ю. Формирование полихудожественной компетентности будущих учителей изобразительного искусства : автореф. дис. канд. пед. наук, спец. : 13.00.08 / Г. Ю. Ермоленко. – Волгоград, 2010. – 22 с.
3. Іваненко О. Особливості художньо-творчої діяльності учнів шкіл мистецтв на інтеграційних засадах / О. Іваненко // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. – 2015. – Вип. 37. – С. 65-70.
4. Маковский С. Мастерство Серова // Аполлон. – 1912. – №10. – С. 3-12.,
5. Масол. Л. М. Художня культура. 10 клас: Тематичні розробки уроків. Рівень стандарту. Академічний рівень / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака – Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 336 с.
6. Мастерство художественное [Электронный ресурс] // Краткий словарь по эстетике. – Режим доступа : <http://esthetiks.ru>
7. Мовчан В С. Естетика : навчальний посібник для вузів / Віра Серафимівна Мовчан . – Київ : Знання, 2011 . – 527 с.
8. Оверчук В. В. Творчість: психологічний, культурний і духовний аспекти / В. В. Оверчук // Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому) : Збірник наукових праць / [за ред. проф. П. Ю. Сауха]. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І.Франка, 2010. – С. 285 –294.
9. Пайдуков П. В. Формирование профессиональной компетентности у будущих учителей изобразительного искусства в процессе предметной подготовки : автореферат дис. ... канд. пед. наук, спец. : 13.00.08 / П. В. Пайдуков. – Чебоксары, 2013. – 22 с.
10. Психология общения: энциклопедический словарь / под общ. ред. А. А. Бодалева. — М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. – 600 с.

11. Ростовцев Н. Н. Очерки по истории методов преподавания рисунка. М.,1983., с. 184]

12. Сотська Г. І. Естетично-професійна компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва <http://lib.iitta.gov.ua>

13. Туманов І. Складові художньої творчості та їхнє значення для розвитку творчих здібностей у процесі навчання мистецтву / І. Туманов // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. - 2008. - Вип. 23. - С. 38-45.

14. Чернышева С. А. Роль проектных методов в формировании художественно-творческой компетенции у студентов педагогического колледжа / С. А. Чернышева // Молодой ученый. — 2014. — №18. — С. 674-676.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Семенова Олена Віталіївна, аспірант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, викладач кафедри образотворчого мистецтва Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

20300 вул. Зорге 28 м. Умань Черкаська обл. тел.0975102475.

Ел. пошта lana_semenova@meta.ua